

Олена КОНДРАТЕНКО,

*учитель української мови та літератури Чернігівської гімназії № 31
Чернігівської міської ради*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ ТА ЕТИЧНИХ НАВИЧОК У ЗДОБУВАЧІВ І ЗДОБУВАЧОК ОСВІТИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

СЕЕН в освітньому процесі – шлях до формування співпереживання

«Соціально-емоційне й етичне навчання зараз дуже актуальне. Ми всі в сучасному світі пов'язані одне з одним. Виклики, що стоять перед нами й стоятимуть перед майбутніми поколіннями, вимагають співпраці між країнами, расами й релігіями. Мусимо бачити одне в одному не ворогів чи конкурентів за обмежені ресурси, а братів і сестер у спільному домі – нашій планеті. І для цього потрібне нове мислення, яке визнає взаємозалежність між людьми й потребу вирішувати проблеми та стимулювати зміни через діалог і співпрацю. Не можна співпереживати лише тим, хто схожий на нас за національністю чи релігією; мусимо бути чутливими до всіх, бо всі ми насамперед люди.

Співпереживанню навчає кожна релігія, але, щоб залучити все людство, потрібен універсальний етичний підхід: світська етика, яка підтримує базові людські цінності – емпатію, толерантність, прощення й любов. Недавні дослідження довели, що ці цінності можна виховати, якщо освітній процес базуватиметься на здоровому глузді, досвіді та наукових досягненнях. Вони проростають у серцях і розумах не через насадження правил, а через допитливість та логічне мислення.

Програма СЕЕН (соціально-емоційного та етичного навчання) спрямована на те, щоб навчати дитину цілісно. Вона базується на найсучасніших освітніх практиках і результатах досліджень, прагне дати максимальну користь школам, освітянам і учнівству», – із цією промовою виступив Далай Лама на першій міжнародній конференції SEE Learning, що відбулася 4–6 квітня в Делі (Індія) [2].

Важливий комплексний підхід до наповнення СЕЕН такими освітніми практиками, як виховання базових людських цінностей, системне й критичне мислення, навички зосередження уваги, запобігання й стійкості до стресу, співпереживання до себе й до інших. Саме тому програма отримала другу, наче простішу, але й глибшу назву – навчання розуму й серця [2].

Структура соціально-емоційного й етичного навчання ґрунтується на принципі співпереживання. На ньому побудовані всі три виміри СЕЕН. Співпереживання – це ставлення до себе, інших і людства в цілому через призму добра, емпатії та уваги до позитивних емоцій і страждань [1].

Отже, коли співпереживання стає фундаментом соціально-емоційного й етичного навчання, це відкриває можливості учнівству краще усвідомлювати власні вчинки й слова, а також відмовитися від дій, які шкодять їм та їхньому оточенню.

Методи та прийоми соціально-емоційного та етичного навчання на уроках української мови та літератури

Якщо ми проаналізуємо навчальні програми НУШ, то упевнено зможемо сказати, що всі цінності, на яких зроблено акцент у СЕЕН, уже втілюються в багатьох предметах, зокрема на уроках української мови та літератури [4, 5, 6].

Наприклад, у підручнику з української мови НУШ 5 клас (авт. Н. Голуб, О. Горошкіна) в одній із вправ авторки пропонують зосередити свою увагу на слові «мрія», дізнатися про нього якомога більше, дібрати ключові слова, що визначатимуть суть поняття, уявити, яким воно є на смак, дотик, як звучить, у якому образі постає. В іншій вправі учням пропонується описати свої відчуття, коли вони чують дзвінок будильника, дзвінок на урок або з уроку [2]. Ці вправи важко виконати тим учням, які не знають, як дослухатися до свого тіла, до своїх відчуттів.

На одному з уроків української мови ми з учнями складали діалоги, у яких ділилися власним досвідом щодо проявів доброти. Спочатку створювали сенкани до слова «Добро» або асоціативні кущі. Діти, які вміли застосовувати практики СЕЕН, проявили власне розуміння цього поняття й визначили, що його обов'язковим елементом є співпереживання, тобто взаємопідтримка, допомога, уміння поділитися, турбота про інших. Під час уроку кожен учень та учениця згадували, які прояви доброти вони відчували на собі й від кого, як проявляли їх щодо інших, які відчуття переживали при цьому. У кінці уроку зробили висновок, що навичка співпереживання є дуже важливою.

У підручнику української літератури НУШ 5 клас (авт. О. Калинич, С. Дячок) у творах порушуються питання людяності, співпереживання, взаємодопомоги, доброти [3]. Усвідомлення цих понять у дітей відбувається на особистісному та соціальному рівнях. Такі твори, як «Украла» Б. Грінченка, «Гаманець» О. Сайко, «Тасмниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк тощо, навчають розуміти переживання інших, ставитися до проблем людей із розумінням, не оцінювати вчинки без визначення причини.

Традиційне програмове навчання розділяє вивчення предметів, але життя не може розмежувати проблеми. Чіткої відповіді на запитання «Як бути щасливим?» не існує. Треба розуміти освітню складову, складову здоров'я, соціалізації тощо.

На уроках української літератури з дітьми робимо акцент на таких поняттях, як «доброта», «щастя», «співпереживання», «взаємозалежність». Ознайомлюючись із творами українських письменників, діти аналізують вчинки героїв, визначають залежність одне від одного та прояви співпереживання, а також роблять висновки, що у всіх людей однакове бажання бути щасливими, але поняття щастя у всіх різне.

Так, щоб зрозуміти морально-етичні проблеми, яких торкається автор у творі, ми переносимо ситуацію на дітей, формулюючи проблемні питання: «Які ваші життєві цінності?», «Що для вас є родина (сім'я)?», «Що таке щастя?».

Аналізуючи твір «Гаманець» Оксани Сайко в п'ятому класі, діти визначають, що щастя для кожної людини є різним. Так, для Іванки, яку виховує один тато, щастям було б купити омріяні роликові ковзани для того, щоб привернути увагу хлопця, але вона віддає ці гроші Риті, і при цьому відчуває себе щасливою, адже допомогла людині в скрутній ситуації. Для Рити, яку виховує тітка, щастям було принести смаколики чи якусь іграшку молодшому дворічному братику, щоб побачити радість у його оченятах. Та найбільшою радістю для дівчинки виявилось знайомство, хоч і через неприємні обставини, із Іванкою. Це стало початком нового життя для Рити, адже вона зрозуміла, що крадіжка – це дуже поганий вчинок. Героїня влаштувалася на роботу, щоб забезпечувати себе й братика та повернути гроші Іванці.

Вивчаючи в 7 класі твір Олекси Стороженка «Скарб», також розглядали поняття «щастя».

Обговорювали проблемне питання: «Що таке щастя?», учні складали асоціативні кущі та створювали сенкани до слова «Щастя».

Обговорювалися такі питання:

1. Чи вважаєте ви, що щастя в тому, щоб нічого не робити, як Павлусь? Яку відповідь надає щодо цього питання автор? (*«Зовуть щасливими і тих, що увесь свій вік нічого не дбають, як мій Павлусь. Бог їм усе дає, а вони нудяться світом, не знають, що в них є і чого їм треба»*).

2. Чому Олекса Стороженко у творі порівнює дружину Павлуса зі скарбом? Зіставте власну думку про смисл щастя з тією, якою її бачить автор твору. Зробіть висновок.

3. Прокоментуйте думку автора: *«Не той тільки щасливий, що сам натріскається і виспить, а той, що й другого нагодує...»* Зробіть ґрунтовний висновок.

Працюючи в групах, учні визначали, яким є щастя для героїв твору та що вони відчувають у ньому :

1 група – для Павлуса;

2 група – для батьків;

3 група – для наймитів;

4 група – для парубків – односельців;

5 група – для дружини Павлуса.

Також обговорювали такі питання:

1. До чого призвели надмірна любов і опіка матері?
2. Чого прагнув батько у вихованні свого сина? Чи досяг він своєї мети?
3. Чи ображаєтеся ви на своїх батьків, якщо вони відмовляються виконати вашу забаганку? Чому вони так роблять?
4. Як, на вашу думку, повинні батьки виховувати своїх дітей?

Підсумовуючи, учні визначили, що любові батьків занадто багато не буває, але надмірна опіка може призвести до життєвої катастрофи особистості. Батьки вчать своїх дітей бути самостійними, уміти піклуватися про себе та своїх близьких, що неодмінно знадобиться в дорослому житті. Знайомлять із поняттями добра та зла, указуючи на наслідки. Навчаються бути відповідальними за свої вчинки.

Слово «щастя» в житті кожної людини має неабияке значення. Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України це поняття кардинально змінилося. На запитання «Що для тебе щастя?» учень п'ятого класу в грудні 2021 р. відповів, що для нього це сміх, радість, здивування, любов, крутість, вдячність, приємність, подяка, ангел, задоволення. А вже в березні 2023 року той самий учень, навчаючись у шостому класі, вивчаючи байку Г. Сковороди «Бджола і Шершень», пише есе на тему «Що для мене щастя?»:

«Щастя в житті кожної людини своє. Для когось щастя полягає в матеріальних цінностях – у квартирі, у машині, у подорожах, у грошах, а для когось у духовних цінностях – родині, друзях.

Для мене щастя полягає в тому, щоб мої батьки та всі близькі люди були здорові й завжди поруч. Щоб мій дядя Сергій повернувся із зони бойових дій живим. Щоб мої найкращі друзі ніколи не зрадили мені й були поруч у важку хвилину.

У нашому сьогодні для мене, як і для всього українського народу, щастя полягає в одному – щоб закінчилася війна.

Щастя для мене й для всієї України – перемога!»

Звертаючись до учнів, акцентуємо на тому, що кожна людина унікальна. Отже, сенс життя ви повинні знайти самі. Пошук особистого сенсу життя – це особиста справа кожного. Безцільне, безглузде життя робить людину нещасною. Якщо ви не ставите перед собою цілей, то створюєте собі проблеми. Якщо ви не рухаєтесь усвідомлено, вами рухають обставини. Кожна людина виконує власну місію. Ваша місія – це заняття, до якого ви найбільше схильні, те, до чого найбільш здатні. Наявність мети саме по собі дає людині щастя й сили рухатися далі...

Отже, соціально-емоційне й етичне навчання заохочує учнівство пізнати власні цінності та зрозуміти світ і своє місце в ньому. Воно також дає їм конкретні навички для уваги, стійкості та спілкування. Навчальна програма СЕЕН розроблена так, щоб учням і ученицям було легше перетворювати здобуті знання в уцілене розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕН / за заг. ред. О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків: Дім реклами, 2019. 60 с.
2. Голуб Н. Б. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна. К.: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.: іл.
3. Калинич О., Дячок С. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти // За редакцією проф. Ю. Ковбасенка. Тернопіль: Астон, 2022. 280 с.: іл.
4. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М., Тригуб І. А.), яку рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 №795).
5. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.), яку рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 №883).
6. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.), яку рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 №883).